

Aktéři světové bezpečnosti

(K nové teorii středního dosahu v bezpečnostní oblasti)

Teorii středního dosahu se podle Velkého sociologického slovníku (Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum 1996, s. 1313) rozumí koncepce částečného zobecnění empirických poznatků nebo teorie vysvětlující některé dílčí společenské jevy a procesy (např. dynamiku sociální změny, funkci referenčních skupin, socializaci, sociální deviace, konflikt rolí, formování sociálních norem ap.). Ve druhém uvedeném smyslu tato myšlenka vznikla v padesátých letech minulého století na základě poznání, že při interpretaci výsledků empirického výzkumu není možné vystačit s obecnými teoretickými konstrukcemi ani s jejich pojmovým a kategoriálním aparátem, že vztah mezi obecnými teoriemi a empirickým stupněm poznání musí být zprostředkován transformačními mechanismy a dílčími teoriemi.

Autorem této myšlenky je R. K. Merton (Social Theory and Social Structure: Toward the Codification of Theory and Research, New York 1968). Podle něho je podstatným úkolem rozvíjet sociologické teorie, jež by se daly použít k vysvětlení omezené oblasti jevů; je to důležitější než hledání integrovaných pojmových struktur. Následně vznikly mnohé střední sociologické teorie, aniž se sociologie zřekla koncipovat a propracovávat „velké“ sociologické teorie jako např. teorie postindustriální společnosti, teorie konvergence, postmoderny, globalizace apod. Teorie středního dosahu je tedy z hlediska stupně své komplexnosti jistým mostem nebo prostředníkem mezi pracovními teoriemi *ad hoc* a obecnými velkými sociologickými teoriemi. Teorie středního dosahu se obvykle koncipují problémově.

Teorie středního dosahu v oblasti války, míru, vojenství a bezpečnosti

Stejně jako existují teorie středního dosahu v jiných sociologických disciplínách, je tomu tak i v oblasti války, míru, vojenství, bezpečnosti apod. A to nejen v moderní době, ale už dávno v minulosti, zvláště pokud jde o teorii spravedlivé války, která není známá jen z marxismu-leninismu, ale ze starověku a středověku.

Tato problematika je již od samého zrodu sociologie jako samostatné vědní disciplíny náplní *sociologie války* zabývající se zkoumáním sociální povahy, historie, typů, příčin a účinků války, a *sociologie vojenství* zkoumající specifickou lidskou činnost zaměřenou na řešení vztahů mezi státy pomocí ozbrojeného násilí, ozbrojenou mocí. Cíl války jako nástroje politiky nejvýstižněji vyjádřil K. P. G. von Clausewitz (v díle *O válce*, Svoboda Praha 1959): je jím donutit protivníka podříditi se naší vůli.

První obecnou teorii války koncipoval již Platón na základě historických prací Hérodota a Thukydida. Ti válku chápou jako základní a nepřekonatelný atribut lidské přirozenosti a společenského života, a to bez ohledu na charakter společenského zřízení, protože lidem jde vždy o moc a majetek; mír je podle Platóna jenom fikcí, protože každá obec, pokud již přímo nebojuje, je neustále v nevyhlášené permanentní válce s ostatními. Mír je jen dočasnou fází otevřeného válečného konfliktu. Válka není něčím výjimečným, ale navíc vznešeným (Platón, Zákony. Oikúmené, Praha 2001). Tomu je třeba objektivně podříditi i řízení státu

a vedení občanů (Platón, Ústava. Oikúmené, Praha 1996). Válka je totiž zároveň sjednocujícím činitelem, hrází proti občanské válce.

Myšlenka udržitelného, ale zároveň vítězného, ne tedy věčného míru se objevuje teprve v souvislosti s ideou univerzální nadvlády římského impéria na začátku nového letopočtu (Pax Romana). Právní zakotvení podoby tohoto míru vedlo i k diskuzi o již zmíněném tématu spravedlivé války, tj. války jistým způsobem regulované, o což se zasloužil zvláště Cicero, v myšlence, že „válka je prodloužený právní spor za použití jiných prostředků“ (Marcus Tullius Cicero, O povinnostech. Nakladatelství Svoboda, Praha 1970). To je definice v mnohém připomínající von Clausewitze a V. I. Lenina.

S myšlenkou věčného míru přichází teprve Kant (Kant, I. K věčnému míru: Filozofický projekt. Praha: nakladatelství Oikúmené, 1999). Myšlenka trvalého míru se objevuje také v díle Thomase Hobbesa, Thomase Paina, Jeremy Benthama, abbé de Saint-Pierre a dalších.

V posledním půlstoletí se politologové a sociologové vojenství a armády zabývali zvláště problematikou vojensko-civilních vztahů, civilním řízením a demokratickou kontrolou armády. Jako svým způsobem teorie středního dosahu je rozpracována zvláště v dílech S. Huntingtona (The Soldier and the State, Cambridge, Massachusetts, 1957), M. Janowitz (The Professional Soldier, Glencoe 1960), S. E. Finera (The Man on Horseback, New York 1962), J. Wiatra (Socjologia wojska, Warszawa, 1963), Ch. W. Millse, Mocenská elita (Praha 1966), J. van Doorna (The Soldier and Social Change, Beverly Hills-London, 1975), Ch. Moskose (Institutional and Occupational Trends in Armed Forces, Washington 1988), R. Dahla (Demokracie a její kritici, Praha 1995) a dalších.

V návaznosti na historii a její teorie chceme ve Středisku bezpečnostní politiky Centra pro sociální a ekonomické strategie při Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy položit základy teorií středního dosahu, zvláště minulého, které by byly dílčím zobecněním empirických poznatků bezpečnostního vývoje posledních tří století, a to v první řadě zvláště pokud jde o **klíčové aktéry bezpečnostních konfliktů či udržení míru a vývoje bezpečnostních a vojenských geostrategických os**, resp. jednotnou teorii středního dosahu, protože aktéři bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik a vývoj geostrategických os, resp. prostorů bezpečnostního ohrožení, spolu logicky souvisejí.

Zatímco do poloviny minulého století byla v moderní době hlavní evropská geostrategická osa Paříž–Berlín–Varšava–Kyjev-vs-Minsk–Moskva a opačně, v případě USA zejména oblast Tichého oceánu, poté se tato „osa“ přesunula do vesmírného prostoru, aby se nyní diverzifikovala ve formě teroristických útoků po celé zeměkouli, pokud nenastane okamžik, kdy se zároveň přesune znovu i do vesmíru, což již znovu začíná.

Co lze vyvodit z historie posledních vojenských a bezpečnostních konfliktů

Dvacáté století bylo z hlediska bezpečnosti, vojenství a válek nejdramatičtější a nejkrutější obdobím vývoje lidské společnosti. Ačkoli jeho začátek sliboval to nejlepší, byl charakteristický optimistickou euforií, jakou literárně ztvárnil např. Ladislav Fuks v románu *Věvodkyně a kuchařka*. Evropa přitom hrála ve světovém vývoji neslavnou roli. Právě v ní byly rozpoutány dvě světové války a stala se i podstatným dějištěm studené války – to vše s desítkami miliónů mrtvých a stamilióny obětí.

Tendence k evropskému sjednocování se začaly vážněji prosazovat až ve druhé polovině tohoto dvacátého století. Proto je nutné toto století alespoň stručně kriticky analyzovat

a z této analýzy vyvodit závěry pro společnou evropskou bezpečnostní a obranou politiku a bezpečnostní politiku České republiky.

Základními bezpečnostními hrozbami a tedy i příčinami kataklyzmatického dvacátého století byl politicky a sociálně neregulovaný liberalismus a kolonialismus. To si již v třicátých letech minulého století uvědomil i druhý prezident ČSR Eduard Beneš. První příčina vedla k sociálnímu napětí vyústějícímu v revoluce, druhá k nerovnoměrnému postavení jednotlivých velmocí.

Reakcí na to se staly pokusy o nové rozdělení světa. Světové války a následné sociální revoluce byly negativním efektem těchto dvou, ale i mnoha dalších příčin. To zároveň vysvětluje, proč světové války vypukly právě v nitru Evropy, v zemi nepatřící k výrazným námořním a tím i koloniálním mocnostem, a ne vně, kde byly velmoci i další velké země dostatečně satureovány. Mimo jiné to také vyjasňuje, proč se např. Itálie jako původní součást Trojspolku nakonec přidala k Trojdohodě.

Z událostí na počátku minulého století lze vyvodit několik závěrů, které mohou být inspirativní i pro dnešek:

- ❑ státy a národy jsou v politických a bezpečnostních reakcích výrazně a dlouhodobě determinovány vlastní historií a ideovými zdroji, z nichž vznikly,
- ❑ neregulovaný růst jakéhokoli národního uvědomění může být zároveň bezpečnostní hrozbou,
- ❑ bezpečnostní problémy, které nejsou řešeny v zárodku, se znovu vracejí a jejich důsledky násobí,
- ❑ pseudooptimistické přesvědčení, že k válečnému konfliktu nakonec nedojde, může trvat až neuvěřitelně a zároveň nebezpečně dlouho,
- ❑ k vyvolání válečného konfliktu může posloužit i sebemalichernější záminka, pokud je agresor již k agresi odhodlán,
- ❑ pro agresora je velkým rizikem bojovat na dvou frontách nebo se i rozhodnout zasáhnout na dvou ohrožených místech bez komplexní přípravy a potřebných vojenských i jiných kapacit,
- ❑ není možné spoléhat na to, že nový ozbrojený konflikt bude probíhat obdobně jako předcházející (nikdo například nepředpokládal, že první světová válka bude mít zákopový charakter, jen málokdo pak předvídal, že druhá bude mít dynamiku boje na širokých frontách a v moderních válkách enormně vzroste role letectva, podobně je tomu v současnosti s asymetrickým bojem),
- ❑ nevyplácí se používat zbraně, které mají ambivalentní dopady (použití plynu za první světové války; fakt, že za více než půl století existence jaderných zbraní byly kromě Hirošimy a Nagasaki použity jen jako odstrašující politický prostředek),
- ❑ pro vítěze je po skončení války nebezpečné zabírat cizí území, protože se to do budoucnosti stává ideovým základem revanšismu, iredenty a ohniskem dalších bezpečnostních hrozeb, zvláště revolucí,
- ❑ **z hlediska uvažovaného koncipování teorie středního dosahu je nejvýznamnějším zjištěním, že rozhodujícími aktéry bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik jsou v konkrétní historické situaci doposavad nejmocnější země, většinou velmoci, které rozhodují o osudu nejen regionu, ale v podstatě celého světa;** v případě první světové války to byla Dohoda (Francie, Rusko, Velká Británie za následné pomoci Spojených států) a Trojspolek (Rakousko-Uhersko, Německo, Itálie, která v průběhu války vystoupila),

- ❑ Česká republika se vzhledem ke svému geopolitickému postavení dostávala a může dostávat do bezpečnostního ohrožení bez vlastního zavinění a může mu čelit nejen vlastní obranou, ale především diplomaticky a hledáním spolehlivých spojenců, na prvním místě koaličních, v krajním případě též budováním vlastních jednotek v zahraničí, jako tomu bylo v případě první a druhé světové války. Nemůže se izolovat nebo hledat jen silného protektora, ale spoléhat se na širší bezpečnostní spojení.

První světová válka byla draze zaplacenou zkušeností. Proto se bezprostředně po ní rozvíjelo úsilí v budoucnosti něčemu obdobnému rozhodně zamezit. První příležitostí k tomu byl a je charakter uzavíraných mírových smluv. Neměly by vyznívat jako doposud jednostranně ve prospěch vítězů a na úkor poražených, neboť v tomto případě generují revanšismus. To se zčásti stalo. Poválečná situace také posílila levicová i pravicová radikální hnutí, zvláště v Rusku, Německu a v Itálii. Historický vývoj negativně ovlivnily jak reparační požadavky, tak uvalovaná embarga. Pozitivní reakcí na první světovou válku bylo založení Společnosti národů. Československo se nechtělo v zahraničních vztazích vázat jednostranně, ale tato politika se mu příliš nedařila. Poválečné mírotvorné úsilí skončilo v podstatě „černým pátkem“ na newyorské burze 24. října 1929 s negativními následky v celé Evropě.

Ekonomická krize vytvořila v Evropě příznivé sociální a politické podmínky pro autokratické a diktátorské vlády pravicového, zvláště fašistického zaměření, a s militaristickým charakterem. USA reagovaly izolacionismem a nevstoupily do Společnosti národů, i když jejich zrod prezident Wilson inicioval. Velká Británie se pokusila zastavit krizi potlačením volného obchodu, devalvací měny a posílením preferenční spolupráce v rámci vlastního impéria. Podobně postupovala i Francie, navíc se pokoušela ekonomické problémy řešit nejen v rámci své koloniální říše, ale i prosazováním myšlenky evropské spolupráce.

Krizí bylo nejvíce postiženo Německo, a proto tu mohla takového úspěchu dosáhnout Hitlerova NSDAP.

Československo se pokoušelo reagovat založením jistým způsobem úspěšné Malé dohody s Rumunskem a Jugoslávií a uzavřením smluv s Francií a s SSSR.

Z meziválečného období lze vyvozovat tyto zkušenosti:

- ❑ reparační požadavky poražených států musí mít snesitelnou úroveň,
- ❑ nevyplácí se jednostranná orientace zahraniční politiky,
- ❑ není možné spoléhat jen na diplomacii, ale především budovat vlastní věrohodnou obranu,
- ❑ militarizace ekonomiky autoritativních režimů obvykle končí válkou,
- ❑ je nutná dvojnásobná obezřetnost, když autokratické militaristické země navrhují mírová jednání a uzavírání mírových dohod,
- ❑ závažnou chybou demokratických zemí je ustupovat agresorovi, usmířovat se s ním, zajišťovat si vlastní bezpečnost na úkor jiných ohrožených zemí a spoléhat se na to, že se protivníci navzájem oslabí,
- ❑ v situaci zřejmé agresivní politiky některých zemí, které se navíc spojují do vojenských paktů a obsazují cizí území suverénních států, se nevyplácí politika nevmešování,
- ❑ znovu se prokázal strategický geopolitický význam střeoevropského regionu,
- ❑ vážným nebezpečím pro bezpečnost demokratických zemí je budování pátých kolon, zejména takových, které jsou generovány na nebezpečných nacionalistických základech, ale i na základech politických a ideologických s negativními konotacemi; jde

však velmi často o ambivalentní problém a je proto třeba pozorně analyzovat tendence těchto aktivit,

- ❑ prvořadou pozornost je třeba věnovat integraci národnostních menšin a respektování jejich demokraticky oprávněných zájmů,
- ❑ pro úspěšnou obranu země je rozhodující vůle se bránit,
- ❑ **v meziválečném období se zformovala soustava světových velmocí a postupně se i přes různost společensko-ekonomických formací připravovala i budoucí spoje-nectví, i když vnucená bezpečnostními hrozbami.**

Vzhledem k tomu, že podstatná část uvedených předpokladů pro zachování míru byla podceňena, vytvořily se podmínky k tomu, aby agresivní země usilující o světovládu vyvolaly válečný konflikt, který jako v případě první světové války rychle přerostl v konflikt světový a dlouhodobý. Průběh druhé světové války je dostatečně znám a lze z ní vyvodit některá další poučení:

- ❑ agresivní státy si obvykle vytvářejí podmínky pro vyvolání ozbrojeného konfliktu kladením nesplnitelných požadavků,
- ❑ předpokladem vítězství nad agresivními státy je, aby se do čela bránících zemí prosadily nekompromisní osobnosti schopné co nejrychleji uzavřít efektivní dohody se všemi silami schopnými spojit se proti agresorovi,
- ❑ je nutné počítat s tím, že v obsazených územích část občanů a event. institucí bude kolaborovat s nepřítelem, ale opět jde o ambivalentní jev, který je nutné pozorně analyzovat (viz např. rozdíly v jednání a chování Aloise Eliáše, Emila Háchy a Emanuela Moravce),
- ❑ kromě vojenské aktivity je nutné pro sílící změnu postojů mnohých subjektů diploma-ticky rozkládat vzniklá agresivní uskupení,
- ❑ **ve druhé světové válce sehrály znovu rozhodující roli seskupení velmocí se sílícími globalizačními tendencemi: Osa Berlín–Řím–Tokio a Spojenci (Spojené státy, Sovětský svaz, Velká Británie, Francie); zatímco v případě Osy šlo o ideové spojení v zájmu agrese, spojení USA, SSSR a Velké Británie bylo vynucené bezpečnostní hrozbou,**
- ❑ nelze podceňovat to, že v průběhu druhé světové války, zejména na jejím samotném konci, se vytvářejí předpoklady pro parciální mocenské posílení dosud spolupracujících států a připravují se podmínky pro poválečné, mnohdy nespravedlivé uspořádání.

Druhá světová válka skončila porážkou Německa, Itálie a Japonska a vítězstvím spojenecké koalice vedené Spojenými státy, Sovětským svazem, Velkou Británií a Francií.

Evropa byla podstatně oslabena, ale došlo v ní k rozvoji demokracie a zároveň k po-čátečnímu posunu doleva, a to jako důsledek poznání, že k vyvolání druhé světové války přispěla zejména ekonomická krize v roce 1929 a v letech následujících. To vedlo i k pro-sazení Beveridgeova poválečného *Plánu sociální bezpečnost*, který byl jedním ze zdrojů evropské sociální politiky a posléze strategie evropského sociálního státu.

Druhá světová válka vedla k výraznému mocenskému posílení a vlivu USA a SSSR.

Bezprostředně po skončení válečných událostí se rozhodovalo o tom, zda nastane mír nebo studená válka. Základním předpokladem míru bylo odsouzení válečných zločinců a dlouhodobá okupace Německa, z jehož území byly vyprovokovány obě světové války. Spojené státy pomohly

západní Evropě Marshallovým plánem, což zároveň paradoxně vedlo k dalšímu rozdělování Evropy. Sovětský svaz považoval osvobozená území za sféru svého velmocenského vlivu, ale zároveň i za své bezpečnostní předpolí.

Za začátek tzv. studené války je formálně považován Churchillův projev ve Fultonu 5. března 1946. Byl do jisté míry reakcí na projev J. V. Stalina k volbám do Nejvyššího sovětu 20. 2. 1946. Hlavními jejími protagonisty byly Spojené státy a Sovětský svaz. Došlo ke zhoršení jejich vzájemných vztahů a následně vznikla tzv. bipolarita. Německo bylo rozděleno na okupované zóny. Churchill vystoupil 19. září 1946 v Curychu s myšlenkou založení Spojených států evropských. 12. března 1947 byla přijata Trumanova doktrína s cílem převzít úlohu oslabené Velké Británie na Blízkém východě. V těchto aktivitách se odráželo střetnutí na jedné straně o angloamerickém vedení světa a na druhé straně sovětský internacionalistický expanzionismus.

Jako protiváhu Marshallova plánu inicioval Sovětský svaz v roce 1949 založení Rady vzájemné hospodářské pomoci. V tomtéž roce byla založena Severoatlantická aliance. Západoevropané ustavili Radu Evropy. Na území západních okupačních zón vznikla Spolková republika Německo a následně v sovětské okupační zóně Německá demokratická republika. Tím bylo dovršeno rozdělení Evropy.

Celá druhá polovina dvacátého století byla proto v bezpečnostní politice ovlivněna řešením bipolarity a rozdělením Evropy, ale současně i úsilím o mírové soužití států s různým politickým zřízením, které dosáhlo nejvýraznějších úspěchů v šedesátých letech minulého století.

Z období bezprostředně po druhé světové válce lze vyvodit tyto závěry:

- ❑ nelze spoléhat na to, že válečné koalice přetrvají bez podstatných změn i v poválečném období, zvláště jde-li o uskupení s různým ekonomicko-spoločenským zřízením, resp. demokratickým a totalitním či autokratickým vládnoucím modelem,
- ❑ i přes tyto objektivní odlišnosti není možné racionální rozpory eskalovat, dříve či později musí nastat buď další válečný konflikt, nebo mírové soužití států s různým společenským zřízením.

Konec první poloviny století sice rozdělil Evropu a ve světě nastolil bipolaritu, ale zároveň vytvořil do jisté míry určitou rovnováhu sil. Za této situace se však jen těžko rodila evropská identita a vytvářely se základy sjednocené Evropy. Prvním pozitivním počinem bylo přijetí Schumannova plánu, který stanovoval kontrolu výroby uhlí a oceli a zároveň měl zajistit evropský mír a prosperitu. Předpokladem tohoto míru bylo francouzsko-německé usmíření. Začalo se uvažovat i o evropské armádě, z iniciativy Plevena bylo založeno Evropské obranné spolenectví. Tento krok se ovšem nesetkal s přílišným pochopením Spojených států.

V roce 1954 došlo ke svolání konference čtyř velmocí. Sovětský svaz usiloval o ustavení systému kolektivní bezpečnosti v Evropě a demilitarizaci či neutralizaci SRN, kterou západní velmoci zapojovaly do existujících spojeneckých systémů v západní Evropě. V tomtéž roce se v Ženevě konala konference o Koreji a Indočíně. V Asii zformulovali představitelé Číny a Indie pět zásad Panča Šíla pro mírové soužití a vzájemné vztahy mezi státy. V roce 1955 se SRN stala členem NATO. SSSR na to reagoval v tomtéž roce Varšavskou smlouvou. Normalizovaly se vztahy mezi SSSR a Jugoslávií. K jistému pozitivnímu vývoji pak došlo po ženevské konferenci čtyř velmocí. Byly navázány diplomatické styky mezi SSSR a SRN. Dalším krokem v evropské integraci bylo uzavření Smlouvy o Evropském hospodářském spolenectví (EHS) a Smlouvy o Evropském spolenectví pro atomovou energii (EURATOM). V SSSR došlo po smrti J. V. Stalina

a zvláště po XX. sjezdu KSSS v roce 1956 jako vyvrcholení jistých reformních systémových snah k podstatným vnitropolitickým změnám a posléze i k jistým změnám zahraniční politiky.

Na přelomu padesátých a šedesátých let došlo v rámci *détente* ke zlepšení mezinárodně-politické situace, zvláště po nastolení „ducha Camp Davidu“, tj. po schůzce Eisenhowera s Chruščovem. Pozitivní vliv měla i politika francouzského prezidenta de Gaulla. Byl ustaven výbor pro odzbrojení, složený z pěti členských států Severoatlantické aliance a pěti států Varšavské smlouvy. Přípravovanou konferenci čtyř na nejvyšší úrovni o německé otázce narušila aféra s výzvědným americkým letadlem U-2. Zostřilo se i napětí mezi SSSR a Čínou a Albánií. Po britské kritice EHS bylo založeno Evropské sdružení volného obchodu (ESVO).

Po zvolení J. F. Kennedyho americkým prezidentem vypukla další berlínská krize, vrcholící postavením tzv. berlínské zdi. V roce 1961 se v Bělehradě uskutečnila schůzka 25 nezávislých zemí, které vytvořilo tzv. Hnutí nezúčastněných. V témže roce schválila Rada Evropy Evropskou sociální chartu. Všechny členské státy EHS byly i členy NATO, což umožňovalo řešit bezpečnostní otázky v jeho rámci. USA si v jeho rámci udržovaly dominantní úlohu, ale nebylo zřejmé, jak budou respektovat evropské bezpečnostní problémy, a proto se stále častěji ozývaly hlasy o politické spolupráci ke sjednocení Evropy v rámci evropských společenství.

Po atentátu na J. F. Kennedyho a pádu Chruščova se novým prvkem v evropské politice stala idea celoevropské konference. V Evropě opět posílila levice. Úsilí po efektivnějším řešení evropských bezpečnostních problémů poznamenala intervence vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Teprve po pěti letech začal helsinský mírový proces. Byl založen Mezinárodní výbor pro evropskou bezpečnost a spolupráci. Ve Vídni začala pracovat Konference o snížení stavu ozbrojených sil a výzbroje ve střední Evropě, která přinesla skutečně pozitivní výsledky. V rámci EHS byl přijat Dokument o evropské identitě.

V roce 1975 byla v rámci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě podepsána 35 zeměmi Deklarace zásad řídících vztahy mezi zúčastněnými státy, jejíž realizace vedla k větší stabilitě v Evropě, k novému statu quo, třebaže její rozdělení překonat nedokázala. V rámci Evropského společenství došlo k ustavení Evropské rady. Zlepšila se spolupráce mezi HS a RVHP. V Evropě sílil eurokomunismus jako reakce na způsob, jímž Sovětský svaz a KSSS řídily své vztahy s ostatními komunistickými a dělnickými stranami. V roce 1979 se konaly první volby do Evropského parlamentu. V socialistických státech sílil význam disidentského hnutí, zvláště iniciativy Charta 77 a odborového hnutí Solidarita. Sovětský svaz ztrácel prestiž tím, že se zapojil do konfliktu v Afganistanu. Nový americký prezident Reagan se rozhodl pro politiku zbrojení, která ekonomicky vyčerpávala zvláště Sovětský svaz. V Polsku se dostal k moci Jaruzelski a v Sovětském svazu Andropov, který se sice pokusil vyvolat odzbrojovací iniciativu, ale bez podstatného úspěchu. Po Černěnkovi již nastoupil Gorbačov, s jehož jménem je spojena podstatná změna sovětské politiky, zvláště zahraniční. Brzo poté se sešel s prezidentem Reaganem.

Po uvolnění vztahů mezi USA a SSSR došlo k aktivizaci Západoevropské unie. Ve Vídni se sešla 2. konference o odzbrojení. Události v Sovětském svazu a v dalších socialistických státech vedly rychle k převratným změnám v evropské i ve světové historii. Chceme-li obecněji hodnotit, převládlo v něm nad řešením ekonomických otázek především úsilí o rozvoj demokracie a občanských a lidských práv.

Z celého poválečného období je možné odvodit tato poučení:

- ❑ po každém bezpečnostním, obranném či vojenském počínu, který jiné státy považují za vlastní ohrožení, vyvolává u těchto států adekvátní analogické reakce,

- ❑ politické, ekonomické a podobné integrační snahy jsou obvykle doprovázeny i bezpečnostními, obrannými a vojenskými opatřeními,
- ❑ každé vážné narušení mírového procesu vyžaduje dlouhodobější odstraňování jeho negativních následků,
- ❑ nelze spoléhat na to, že by mohlo být nastoleno delší období míru bez vážnějších bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících bezpečnostních rizik,
- ❑ obecně platí, že žádná společenskoekonomická formace, politický systém a režim nejsou dlouhodobě udržitelné bez zpětné politické a ekonomické vazby, již představují v prvním případě demokracie a v druhém případě trh.

Změny zahájené na přelomu osmdesátých a devadesátých let v Evropě postupně vedly k pádu tzv. berlínské zdi, k odchodu sovětských vojsk z území jeho satelitů, k rozpadu Varšavské smlouvy a RVHP, což znamenalo i začátek konce bipolarity jako důsledku studené války, která především představovala ideový střet mezi dvěma ideologiemi. Došlo ke sjednocení Německa a postupnému vítězství demokratických sil v postkomunistických zemích. Na území Jugoslávie a Sovětského svazu vzrostlo anticipované napětí, které vyvrcholilo občanskými válkami a rozpadem těchto soustátí. Základní příčinou byl růst nacionalismu jako reakce na vnucený třídní internacionalismus, *de facto* ovšem velmocenský nebo mocenský nacionalismus. Jistým překvapením bylo, že rozpad Sovětského svazu probíhal méně katastroficky, než se původně pro špatnou národnostní politiku předpokládalo.

V tomto vývoji jsou patrné dezintegrační tendence, nad nimiž postupně začínají převažovat tendence integrační, vyúsťující zejména ve spolupráci zemí visegrádské trojky a v přípravě a rozšiřování Severoatlantické aliance a Evropské unie. NATO se začalo reformovat, transformovalo svou organizaci a schválilo návrhy na rozvoj všestranné spolupráce se zeměmi střední a východní Evropy. Byla zřízena Severoatlantická rada pro spolupráci.

Mimořádným počinem na cestě k integraci Evropy bylo založení Evropské unie. Země střední a východní Evropy zahájily již v roce 1991 jednání o svém přidružení. V tomtéž roce byly v Maastrichtu podepsány Smlouva o Evropském společenství a Smlouva o Evropské unii. Podle nich se prvním pilířem ES stává společný trh, druhým společná zahraniční a bezpečnostní politika a třetím spolupráce v oblasti práva a vnitřní politiky, která má vést ke zrušení vnitřních hranic. V roce 1992 se rozpadlo Československo. KBSE se změnila na Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě s převážně bezpečnostně preventivním zaměřením.

V Evropě se dále prohloubily integrační snahy. Evropská unie se v roce 1995 rozšířila o Finsko, Rakousko a Švédsko (vstup Norska se neuskutečnil pro odpor občanů v referendu). V Paříži podepsalo padesát států Pakt stability. V roce 1996 byl vytvořen stálý sekretariát Středoevropské oblasti volného obchodu (CEFTA). V Rusku došlo k první a později ke druhé čečenské válce. Jugoslávie se rozpadla a začalo se bojovat, zvláště v Bosně a Hercegovině. Byly schváleny plány na rozšíření NATO a jako první byly do této organizace přijaty Česká republika, Polsko a Maďarsko. Schválením Agendy 2000 Evropským parlamentem se ještě podstatněji rozšířily možnosti přijetí do Evropské unie. V roce 1997 byla v Amsterdamu podepsána nová smlouva o Evropském společenství a smlouva o Evropské unii jako doplněk maastrichtské smlouvy. Od 1. ledna 1998 byla zavedena nová evropská měna euro.

Jako nejsložitějším se ukázalo jednání o tzv. druhém pilíři, tj. o společné zahraniční a bezpečnostní politice. Evropská unie zahájila konkrétní jednání o přijetí České republiky, Estonska, Kypru, Maďarska, Polska a Slovinska. Slovensko se kvůli politice Mečiarovy vlády

ocitlo v izolaci. V západoevropských i východoevropských vládách převážila levice. Po kosovské krizi se definitivně rozpadla Jugoslávie. NATO při slavnostním zasedání k 50. výročí založení přijalo novou strategickou koncepci s rozšířením obranných cílů o úkoly bezpečnostní. Příslibu členství se dostalo Albánii, Bulharsku, Estonsku, Litvě, Lotyšsku, Makedonii, Rumunsku, Slovensku a Slovinsku. Přijaty byly všechny uvedené státy s výjimkou Albánie a Makedonie, se kterými se dále počítá. Mezi zájemci o členství se v poslední době objevilo i Chorvatsko, které se mj. zúčastnilo mezinárodního semináře o rozšíření NATO v květnu 2001 v Bratislavě. Na summitu NATO roce 2006 v Rize byla okruh kandidátů na člení v Alianci byl rozšířen o Srbsko, Černou Horu a překvapivě i o Bosnu-Hercegovinu, Ukrajinu a Gruzii. Uvažuje se i o globalizaci NATO, zvláště o budoucím přijetí Austrálie, Nového Zélandu a Japonska.

Z událostí 90. let a přelomu století je nutné odvodit následující poučení:

- ❑ po pádu totalitních režimů a zvláště společenskoekonomické formace, jakou byl tzv. reálný socialismus, lze předpokládat dezintegrační tendence, a to nejen politicky a sociálně podmíněné, ale determinované i nacionálně, což je jistým důsledkem politických praktik, které vedou k sociálnímu oslabení potlačovaných etnik – řešením je posílení integračních tendencí demokratických zemí.

Z empirické analýzy proběhlého století je pro koncipování teorie středního dosahu zjevné a prokázané, že rozhodujícími aktéry bezpečnosti jsou velké země, obvykle velmoci či supervelmoci, a jejich postupné seskupování v nejrůznější bloky s dalšími spojenci či satelity.

Pád bipolarity bezpečnostní strukturu změnil. Rodí se konfigurace nová.

Jejími hlavními aktéry jsou Spojené státy, Čína, sjednocující se Evropa a do jisté míry islámský svět se stále zvyšující se rolí Íránu; o roli vážnějšího aktéra světové bezpečnosti se jako země vlastní silný jaderný potenciál a obrovské nerostné bohatství opět pokouší Rusko a zároveň sílí i postavení Indie.

Tento poznatek potvrzuje empirickou analýzu vývoje ve dvacátém století a zároveň i myšlenku Paula Kennedyho (*The Rise and Fall of the Great Powers*. Boston, 1988), že relativní síla vedoucích mocností prochází stálou změnou, které odráží nerovnoměrný společenský a ekonomický vývoj v globálním měřítku.

Z hlediska tvorby teorie středního dosahu je třeba úlohu těchto hlouběji analyzovat a predikovat jejich další vývoj včetně jejich představ o vzájemném sbližování a vytváření bezpečnostních seskupení.

Hlavní aktéři současné světové bezpečnostní situace

I když svět musíme vždy vnímat jako celek, historie nás tedy poučuje i o tom, že se v ní vždy vytvoří vnitřně rozporné seskupení států, které v dané etapě vývoje rozhodují o osudu lidstva.

Jak je z předchozího textu patrné, krize nekorigovaného liberalismu a z ní vyrůstající postupná militarizace vedla k první světové válce. Postavili se v ní proti sobě dva silní koaliční soupeři: Dohoda (Rusko, Francie, Velká Británie, později Itálie a USA, ale vystoupilo Rusko) a Trojspolek, resp. Ústřední mocnosti (Rakousko-Uhersko, Německo a Itálie, která v průběhu války z aliance vystoupila). V době druhé světové války to byla fašistická Osa Berlín–Řím–Tokio (Německo, Itálie, Japonsko) a Spojenci (SSSR, USA, Velká Británie, Francie). Konečně studená válka, označovaná někdy i za třetí světovou válku, proti sobě postavila dvě

supervelmoci: Spojené státy a Sovětský svaz. Ani nyní není svět celistvý, vyčleňuje se z něho opět silná skupina států.

Praxe přitom ukazuje **potřebu vytvářet si představy o bezpečnostní budoucnosti a na jejich základě odhadovat pravděpodobnost uskutečnění různých alternativ a variant budoucího vývoje**, protože jen tak lze na základě jedné či více z nich, resp. jejich funkční syntézy vědomě působit v jejím duchu. Přitom si musíme být vědomi, že budoucnost v evropské bezpečnosti se nedá pro neúplné a zkreslující informace o minulých a přítomných dějích předvídat přesně

Budoucnost není jednoznačně determinovaná a už vůbec ne predestinovaná, je silně závislá i na subjektivních faktorech, a proto ani neexistuje jen jedna jakási objektivní trajektorie vývoje a jeho nevyhnutelnost. V tom je i jistý optimismus, že budoucnost lze určitým způsobem ovlivnit, dojít alespoň zčásti k vytyčenému cíli nebo eliminovat či alespoň redukovat identifikované bezpečnostní hrozby a z nich vyplývající rizika.

Prognostická činnost tedy umožňuje identifikovat budoucí bezpečnostní ohrožení, přicházet s podněty po rozhodovací procesy v bezpečnostní politice a aktivizovat občanskou veřejnost proti ohrožením. Ačkoli jsou problémem již krátkodobé bezpečnostní předpovědi na pět let, praxe potřebuje nejen střednědobé na deset patnáct let, ale i dlouhodobější, např. jako podklad pro rozhodování o nákupu letadel či jiných nákladnějších zbraní. Bezpečnostní prognózy mají přitom jeden vážný handicap, ve větší míře než prognózy jiných oborů nejsou prognózami bez překvapení, a to nejen pokud jde o těžko předvídatelné teroristické akce, ale i zásadní vědecké objevy a s nimi spojené inovace, které mají vliv na změny zbraňových systémů. To je i důvod, proč mají takový význam **prognózy varovné**. Soustřeďují se na nežádoucí až katastrofické možnosti extrapolace nežádoucích bezpečnostních jevů. Tím plní diagnostickou a aktivizační funkci. Jejich potřeba se ukázala zvláště po 11. září 2001.

Rozhodování o bezpečnostních otázkách není zjevně jednoduché, nejsou obvykle přijímána rozhodnutí dobrá nebo špatná, ale bohužel častěji špatná či jen méně špatná, protože se v rozhodovacích procesech pohybujeme na jakési hraně, kdy je stejně tak možné volit jednu alternativu i druhou, dokonce i více variant. Otázkou je, zda se to má tak dít vždy. Proto se stále hovoří o potřebě mít konkrétní bezpečnostní, obrannou a vojenskou politiku. Jejich tvorba je závislá nejen na našich lidských, finančních a materiálových možnostech, ale právě i na věrohodnosti bezpečnostních prognóz. To je i argument, aby se prognostika dále rozvíjela a byly zpracovávány další prognózy i v oblasti bezpečnostní politiky.

Nová velká čtyřka

Světovou scénu nejsilněji ovlivňuje nová velká čtyřka.

V Evropě sehraje s vysokou mírou pravděpodobnosti rozhodující roli **Evropská unie**. **Evropa** ale zřejmě na cestě k celoevropskému státu nedosáhne ani v dlouhodobém horizontu výrazného pokroku. A to i přesto, že skončilo období studené války, v níž Evropou probíhala hlavní linie střetu a po skončení balkánské krize zmizela z agendy bezpečnostních hrozeb. Bude totiž nyní muset řešit vnitřní ekonomické a zdrojové problémy a její ochota aktivně působit jako významný aktér mezinárodní politiky nebude příliš přesvědčivá. To ovšem nijak nesnižuje roli Evropy jako kulturní mocnosti, která je tak chápána na celém světě.

V krátkodobém výhledu nedojde v Evropě k tak výrazné politické a vojenské integraci, aby se stala supervelmocí. Nanejvýš bude zasahovat ve svém okolí jako je Afrika, Blízký a Střední

Východ a východní Evropa, ale pro postavení supervelmoci jí chybí dostatek politické vůle, neochota nést dlouhodobé náklady vyplývající z pozice supervelmoci (zejména na vojenské kapacity), lpění na národní suverenitě a protekcionismu a neochota k altruistickému chování. K tomu lze přičíst dramatické narůstání demografických, sociálních a ekonomických problémů, které budou vyžadovat prioritní řešení. Dále je to „nezkušenost“ s postavením supervelmoci a odlišný kulturní, historický a politický vývoj, absence evropského politického národa nebo nedostatečné ztotožnění se s ideou evropanství jakožto nosnou ideou sebeidentifikace nadřazenou národní příslušnosti, absence skutečné celoevropské politické kultury, celoevropských „národních zájmů“ atd.

Evropská unie zůstane významným kontinentálním aktérem, avšak z vojenského hlediska bude na poli mezinárodní politiky relativně nevýznamným hráčem. Ekonomická integrace sice postoupí, protože se přirozenou cestou prosadí již dříve nastartovaný proces, ale v bezpečnostní oblasti nedojde zatím k integraci, prohloubí se jen vzájemná spolupráce všech bezpečnostních složek tak, jak budou spolupracovat při eliminaci společných skutečných hrozeb. V politické a sociální oblasti se bude Evropská unie především vyrovnávat s problémy a následky svého dosavadního rozšiřování. Je však možné, že později dojde k určité politické integraci mezi některými, především původními státy EU.

Základem evropské bezpečnosti bude nadále Severoatlantická aliance a jen zčásti Evropská bezpečnostní a obranná politika. Evropě nebude hrozit s největší pravděpodobností klasické vojenské ohrožení, ale ještě dlouhodobě teroristické útoky. Hrozbou může být i energetická krize. Neurovnaná je stále situace na Balkáně.

Předpokládá se, že **Spojené státy** si vzhledem k neustále modernizovanému vojenskému potenciálu udrží v horizontu roku 2020 status jediné supervelmoci. Otázkou je, zda si toto postavení vzhledem k vysokým finančním nárokům vynakládaným k zajištění bezpečnosti a budoucím energetickým problémům udrží ještě v dalších desetiletích. Proti takové snaze se dříve či později může postavit americké veřejné mínění, zvláště pokud se bude dále snižovat nebezpečí mezinárodního terorismu, nepodaří-li se stabilizovat situaci v Iráku a zlepšit vztahy s Íránem. První náznaky se projeví i v posilování Demokratické strany. Tyto tendence a faktory ovlivní i příští prezidentské volby v roce 2008. Nemůže to však v éře globalizace významněji posílit tendence ve Spojených státech k izolacionismu.

Čína se stane těžko ohrožitelným regionálním aktérem, jejíž dramaticky rostoucí vojenské schopnosti jí umožní v případě potřeby zasahovat v celoasijském měřítku, vyřešit poměr k Tchaj-wanu a působit při ochraně čínských menšin v okolních zemích. Úrovně globálního hráče srovnatelného s USA zřejmě ani do roku 2050 nedosáhne. Bude muset řešit vnitřní problémy (disproporce nevyváženého ekonomického vývoje, politické ambice ekonomicky úspěšných regionů, vztah s menšinami, modifikace politického zřízení a jeho adaptace na podmínky 21. století, ambice nových elit apod.). Problémem bude i další vnitropolitický vývoj, zvláště jaký bude tržní ekonomika vyvíjet tlak na další demokratizaci země, resp. jak se osvědčí nebo neosvědčí možnost, že do Komunistické strany Číny mohou vstupovat i podnikatelé. To by mohlo vést k vytvoření jakési stranicko-podnikatelské oligarchie, která by pod tlakem dalšího rozvoje ekonomiky při nedostatku energetických zdrojů mohla inspirovat k výraznější velmocenské politice.

Každopádně v regionu jihovýchodní Asie bude Čína vůdčí zemí a prvořadým vojenským a politickým subjektem. Je zcela zjevné, že se chce stát do roku 2020 pokračujícím ekonomickým vývojem (nyní ji předstihují jen USA, Japonsko a Německo) při zachování kontroly

nad médii a lidskými právy světovou dvojkou po USA. Bude toho chtít dosáhnout i zvyšující se spoluprací se Spojenými státy, protože má vliv na Severní Koreu, Írán a Pákistán, které představují ohniska bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik. Čína může být USA prospěšná i v boji proti terorismu vůbec. Naopak Američané pomohli Číně uklidnit autonomistického tchajwanského politika Čchen Šuej-piena.

Stát se druhou supervelmocí vyplývá to ze strategických záměrů čínského prezidenta Chu Ťin-tchaa a premiéra Wen Ťin-paa, kteří po Mao Ce-tungovi, Tengovi a Ťiangovi reprezentují čtvrtou generaci komunistických vládců *Říše středu*. Moderní čínští vládcí neváhají ani slevit z dosavadních ideologických nároků. Moc dobře vědí, že přitažlivost komunistických idejí povážlivě klesá i v Číně a jsou proto ochotni postupně zvýšit i vliv neokonfuciánství, jak to alespoň přiznává ve své vizi prezident Chu. Nově pojaté konfuciánství se má projevit ve formě prosazování míru ve světě, usmíření s Tchaj-wanem a harmonických vztahů uvnitř Číny. První známky této politiky se již projevují v partnerských vztazích s Ruskem, prohlubování styků s Vietnamem s Indií. A pokud jde o vnitřní politiku, čínská vláda se k prohloubení soudržnosti čínské komunity rozhodla investovat významné finanční prostředky do modernizace vesnické infrastruktury.

Rudolf Fürst u Ústavu mezinárodních vztahů zakončil svou studii pro SBP CESES **Situace v Číně a její budoucí vývoj** takto: Čína nemá ve světě přirozené spojence, její strategická partnerství nelze považovat za trvalá a spolehlivá. Lze uvážit následující varianty ve vývoji čínského mezinárodního postavení:

1. Čína posílí natolik, že může přistoupit k asertivnějšímu způsobu mezinárodního chování. Obnoví se v hrubých obrysech tradiční sinocentrický systém mezi ČLR a blízkým okolím. Vyhroť se napětí mezi ní a USA a proamericky orientovanými zeměmi - zejména s Japonskem, Indií. Konflikt s USA však s ohledem na vojenskou, politickou a ekonomickou váhu USA by musel pro Peking být výhodný. Číňané ve svém vojenském chování tradičně spíše zvažují nenásilné způsoby, jak dosáhnout svých priorit. Vzhledem k provázanosti ekonomik ČLR a USA se varianta otevřeného konfliktu jeví jako velmi riskantní. V Číně je bývalá vojenská konfrontace s USA v korejské válce pokládána za kardinální chybu s dalekosáhlými důsledky.
2. Ve světě ovšem existuje velmi silná názorová skupina, považující americko-čínský konflikt za pravděpodobný, či dokonce nevyhnutelný.
3. ČLR se může sama zhroutit pod náporu vnitřních problémů. Příčin může být řada: kolaps finančního systému (viz příklad pádu Suhartova režimu v Indonésii) z vnitřních či vnějších vlivů, zpomalení ekonomického růstu a následné sociální nepokoje, ekologická nebo přírodní katastrofa, případně zdravotní epidemie - v návaznosti na ztrátu prestiže vlády (např. korupční skandál, neúspěšná válka o Tchaj-wan). Namísto čínské hrozby pak přijde v úvahu spíše varianta humanitární podpory za zahraničí.
4. Mírové soužití a multipolarita je z pohledu Pekingu velmi efektivní a může být základem pro další posilování Číny. Vrstnutí do globálního ekonomického systému a úspěchy v prosazování zájmů - diplomacií, lobbingem, korupcí. S růstem vzdělání a s generační výměnou elit může dojít k erozi čínského egoismu a nedůvěry vůči Západu - směrem k větší zodpovědnost a pocitu zúčastněnosti v zahraniční politice. Příklad poraženého Japonska od USA a jeho poválečný rozmach může přesvědčit o efektivitě prozápadní orientace i Čínu. Za precedens lze považovat i prozápadní politiku kuomintangu, kterému se současná KS začíná stále více podobat. Západ může s výhradami pod-

porovat represivní režim v Číně v případě jejích vnitropolitických krizí a sociálních bouří – jak se již opakovaně stalo (např. potlačení tchajpchingského povstání v 19. století, podpora KMT v boji proti komunismu a proti Japonsku). Rozhodne západní vidění Číny – coby hrozby nebo partnera. Americká politika kontinuálně kombinuje obojí přístup *containment* i *engagement* (David Shambaugh používá ironicky termín „*hedged engagement*“) rozdíl je jen v dobových rétorických akcentech.

5. Čína nemá budoucí vývoj mocenské rovnováhy v Asii i na světě ve své moci. Masivní posílení americké vojenské základny na Guamu i bilaterální vojenské aliance s asijskými spojenci (Japonsko, Indie, Tchaj-wan) vytvářejí silnou protiváhu proti případné čínské expanzi. Jen regionální konflikt o Tchaj-wan by vedl k zablokování námořních cest ze Středního východu (Malacký průliv, Jihočínské moře, Tchajwanský průliv, Východočínské moře) na Dálný východ. Ekonomické dopady na ČLR, Japonsko i Jižní Koreu by byly katastrofální. Respekt z USA lze spatřit například z překvapivě pasivní reakce Pekingu na vyhlášení americké New Security Strategy (NSS) a politiky preempece.

Zařazení islámského světa do rozhodujících aktérů světové bezpečnosti je problematické, možná aktuální, ale ne zcela perspektivně. Pokud jde o **islámskou problematiku**, Zuzana Kříhová, Alena Sadiqová a Adriana Stříbrná z Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK ve studii pro SBP CESRES **Situace a vývoj v „islámském světě“ do roku 2020 s výhledem do roku 2050** došly k tomuto závěru: Z bezpečnostního hlediska je nejrizikovější politická nestabilita, která ohrožuje valnou část muslimských zemí a současně špatná ekonomická situace tamního obyvatelstva. Rizikovým je však též z druhého pohledu vytváření globálního nepřítele v podobě islámu, jehož jsme po událostech v roce 2001 svědky, a zesilování nevraživosti obecně vůči muslimům v Evropě i USA. K omezení rizik v daných oblastech může pomoci zvýšení kontroly nad vývozem vojenského materiálu a podpora tamních umírněných islámských lídrů a organizací. Důležité je zprůhlednění finančních toků a eliminace praní špinavých peněz. Pro politiky by bylo užitečné hlouběji se seznámit s kulturami těchto zemí a principy muslimské víry, aby dokázali korigovat své požadavky a představy na bezhlavé přebírání hodnot západní společnosti a okamžitých změn ze strany islámských společností. Takovýchto násilných snah bylo plné 20. století a dnes se ukazuje, jak tyto uměle přenesené prvky poškodily a deformovaly hodnotový dávný systém a staly se původci současného příklonu části muslimské populace k radikálním islamistickým skupinám. Představitelé západních států by také měli opustit pozici mentorů a hledat možné kompromisy k docílení postupného sbližování kultur.

Rusko zůstane významnou regionální velmocí, avšak přes hospodářskou konsolidaci a vzestup vojenských schopností již ve světě nedosáhne váhy bývalého SSSR. Bude soutěžit s Čínou, USA a EU a potýkat se s řadou vnitřních problémů: počínaje hospodářskou situací, přes pacifikaci odbojných regionů až po řešení sociálních a demografických otázek.

Indie jako již v podstatě regionální velmoc má před sebou vzhledem ke svému ekonomickému, politickému, kulturnímu a populačnímu rozvoji pravděpodobně nepřehlédnutelný perspektivní význam. Předpokladem je vyřešit si mírově vztahy se sousedy.

Je patrné, že po období studené války přes desítky lokálních válek v devadesátých letech a zčásti i podnes, budou o budoucnosti světa vedle ekonomických, sociálních, společenských, kulturních, environmentálních aj. předpokladů rozhodovat strategie a vzájemné vztahy čtyř světových aktérů a dalších dvou aktérů potenciálních:

- a) **USA** jako jediné světové supervelmoci, která pokud jde o bezpečnostní strategii a zahraniční politiku prokazatelně chce a bude po určitou dobu chtít rozhodovat o budoucnosti světa,
- b) **Evropy**, která se zejména zásluhou Evropské unie postupně ekonomicky, politicky, sociálně, bezpečnostně a kulturně integruje a vytváří základy evropské identity, takže může vyrůst v dlouhodobém horizontu v další supervelmoc, i když o to cílevědomě neusiluje,
- c) **Číny**, která rozvojem tržní ekonomiky ve státě řízeném komunistickou stranou dosáhla nebývalého rozvoje, ale má právě pro rozpor mezi trhem se zpětnou vazbou a politickým vedením nejasnou budoucnost,
- d) **islámského světa**, jehož militantní fundamentalistická část vede bez zjevného odporu ostatních věřících a jejich institucí teroristickou a kulturní válku proti ostatnímu světu, zejména západnímu.
- e) **Rusko** jako regionální velmoc snažící se o světově velmocenské postavení,
- f) **Indie** jako země s perspektivou dalšího rozvoje.

Nelze pominout, že aktéry světové bezpečnosti v současné době nejsou již jenom velmoci (s výjimkou islámského světa, který by možná měl být zařazen do následující skupiny), ale také:

- g) **mezinárodní terorismus obecně**,
- h) **mezinárodní organizovaný zločin**.

Konečně mezi vážné aktéry světové bezpečnosti je nutné zařadit:

- i) **mezinárodní organizace a vojenská uskupení** (OSN, Severoatlantická aliance, Evropská unie, OBSE, Světová banka, Mezinárodní měnový fond ad.)
- j) **mezinárodní monopoly a jejich organizace**.

Předpokládá to rozpracovat zároveň tato témata:

1. Životní prostředí
2. Demografický vývoj
3. Ekonomický vývoj
4. Surovinové a energetické zdroje
5. Věda a technologický rozvoj
6. Ochrana obyvatelstva
7. Společnost a kultura
8. Terorismus a organizovaný zločin
9. Rozvoj vojenství
10. Strategické vládnutí

Metodologické podněty pro potvrzení konceptu *Velmoci jako rozhodující aktéři světové bezpečnosti* a zpracování prognózy světové bezpečnosti

Je patrné, že vzhledem k faktické situaci je nutno odvíjet prognostické uvažování od dalšího vývoje ve Spojených státech. Ty měly a mají v podstatě možnost výběru tří zahraničně politických bezpečnostních strategií:

1. *Izolacionismus* – je fakticky nyní již strategií historickou, vzniklou při formování amerického národa, kdy si USA svou soběstačností vystačily, nyní se uvádí spíše jako jedna z potenciálních strategií, ve kterou se příliš mnoho nevěří, resp. v ni věří periferní sociální skupiny a Spojené státy si ji s velkou mírou pravděpodobnosti pro své supervelmocenské postavení a angažovanost už nemohou dovolit. Teoreticky je možno si ji představit v případě, že by americkou politickou scénu ovládla jiná etnika než dosavadní, např. nejspíš při hispanizaci Spojených států, která je v horizontu několika příštích desetiletí reálná.
2. *Multilateralismus*, event. *internacionalismus* – je v americké historii dosud nejúspěšnější strategií, která se projevila zejména americkou pomocí Evropě v první a druhé světové válce a klíčovou rolí ve válce studené. Díky jí byl vybudován i systém světových institucí jako je Organizace Spojených národů, Marshallův plán, Světová banka, Mezinárodní měnový fond, Severoatlantická aliance, Evropská unie, vznikly nadnárodní soudní dvory, začaly se více respektovat lidská práva a svobody ad. i spojeneckých smluvních závazků a dohod k prevenci bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik, zvláště pokud jde o jaderné odzbrojování, zákaz použití chemických a biologických látek ap.
3. *Intervencionismus* – vychází ze supervelmocenského postavení a představy, že bezpečnostní hrozby jsou řešitelné především za použití síly a násilí a zároveň při flagrantním přecházení nebo podceňování ochoty řešit jejich primární ekonomické, sociální, etnické, environmentální, náboženské, ideové aj. příčiny, ignorovat světové instituce a prosazovat jediný model společenského uspořádání např. ve formě neokonzervatismu nebo neoliberalismu bez ohledu na historický vývoj jednotlivých zemí a jejich současný stav. Pozn.: Česká republika měla i má v podstatě také tři strategické možnosti: nereálný izolacionismus, hledání mocného ochránce a protektora a multilaterální internacionalismus.

(Blíže viz např. *Oxfordský slovník světové politiky*. Ottovo nakladatelství s. r. o. Praha 2000; Kohák, E.: *O síle bezpečnosti a sílech*, Salon, Literární příloha Práva, 7. 12. 2007, s. 3.)

Literatura:

- BALABÁN, M. Milníky ruské bezpečnostní politiky v roce 2002 a její perspektivy. *Mezinárodní politika* 2/2003.
- BALABÁN, M. Historické reflexe a současné výzvy v procesu tvorby a realizace bezpečnostní politiky. *Vojenské rozhledy*, ročník 14 (46), číslo 2 (2005), s. 15-26.
- BALABÁN, M. Nová ruská vojenská doktrína a její mezinárodněpolitický a regionální kontext. *Mezinárodní politika*, ročník 28, číslo 9 (2004), s. 25-28.
- BALABÁN, M. Tvorba a realizace bezpečnostní politiky: historická reflexe a současné výzvy. Sborník *Bezpečnostní politika České republiky – výzvy a problémy*, str. 19-33. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb 2004.
- BALABÁN, M. Perspektivy, tendence a hlavní aktéři vývoje bezpečnostní situace ve světě do roku 2020. Sborník *Bezpečnostní budoucnost České republiky; otázky, výzvy, problémy*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb. 2005, s. 7-33.
- BALABÁN, M. *Postavení Ruska a jeho vývoj do roku 2020 s výhledem 2050*. Praha: Prague Social Science Studies, 2006, 28 stran.
- BALABÁN, M. Rašek A. Systém komplexního řízení bezpečnosti. Potůček, M. a kol. *Putování českou budoucností*, str. 119-149, Praha: Gutenberg. 2003.
- BALABÁN, M., RAŠEK, A. Česká republika mezi mlýnskými kameny (Scénář možného vývoje světové bezpečnostní situace). *Vojenské rozhledy* 2/2003, s. 3.

- BALABÁN, M., RAŠEK, A. Padesátiletí čtvrté světové války, s. 10–20. *The World 2050 – Svět 2050*. Praha: nakladatelství Sdělovací technika, 2005.
- CLARKE, M. French and British Security Mirror Images in Globalized World. *International Affairs* 76, 4 /2000/ 725–739.
- DIENSTBIER, J. *Snění o Evropě*. Praha: Knihovna Lidových novin, sv. 6. 1990.
- EBERHART, D. *CIA Warns Russia, China, Iran*. NewsMax.com <http://www.inosmi.ru/abstract/168948.html>).
- EICHLER, J. Mezinárodní bezpečnostní vztahy v euroatlantické oblasti na konci 90. let. *Mezinárodní vztahy* 3/1999.
- EICHLER, J. Francie po Kosovu. *Mezinárodní politika* 6/1999.
- EVERTS, S. *Shaping a Credible EU Foreign Policy*. London: Centre for European Reform, 2002.
- FRANK, L. Rizika a ohrožení bezpečnosti ČR v letech 2004–2015. *Východiska pro výstavbu ozbrojených sil České republiky v letech 2004–2015*. Brno: Ústav strategických studií, 2000.
- FUČÍK, J. Nákladný test nové strategie. *Mezinárodní politika* 6/1999.
- GANNON, J. C. A World Panorama of Troubles Along the 2015 Horizon. *Herald Tribune* 2. 2. 2001.
- GLENN, C. J., GORDON, J. T. *State of the Future*. American Council for The United Nations University, 2002.
- Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts* (http://www.cia.gov/cia/publications/global_trends2015/index.html).
- HAVEL, V. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991.
- HEISBOURG, F. European Defence Takes a Leap Forward. *NATO Review*, Spring/Summer 2000.
- HUDEC, J. Evropská bezpečnostní a obranná identita: Quo vadis? *Vojenské rozhledy* 3/2000.
- KHOL, R. Bezpečnostní strategie Evropské unie. *Bezpečnostní témata* 2/2003. Centrum bezpečnostních analýz Ústavu mezinárodních vztahů, Praha.
- Nový výzvy bezpečnosti Ruska*, Sovět po vnějšně i oboronoj politice. Moskva 2002.
- JAHODA, R. Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie. *Vojenské rozhledy* 4/2000.
- KITFIELD, J. Will Europe Ruin NATO? *AIR FORCE Magazine*, vol. 83, No. 2000/10, str. 59–63.
- KOKOŠIN, A. Vojenno-strategičeskij vektor dlja Rossiji v 2003. *Nězavisimoje vojennoje obozrenije*, 17.1. 2003.
- KŘÍŽ, Z. *Civilní řízení a demokratická kontrola armády v České republice. Peripetie transformace vojensko-civilních vztahů*. Masarykova univerzita v Brně. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2004.
- LUTTWACK, E. N. Potíže s evropskou obranou. *MF DNES* 12. 12. 2000.
- ORT, A. *Evropa 20. století*. Arista, 2000.
- PEZL, K. Bezpečnostní zájmy ČR a transformace NATO. *Aliance* 1/1999.
- PICK, O. NATO, evropská obrana a poučení z Kosova. Sborník *Česká republika po vstupu do NATO*. Praha: Česká atlantická komise, 2000.
- PINCUS, V. CIA Head Predicts Nuclear Race. *The Washington Post*, 12. 2. 2003.
- RAŠEK, A. Bezpečnost v Evropě. *Pohledy* 6/1997.
- RAŠEK, A. Bezpečnostní problémy soudobé Evropy. *Mezinárodní politika* 11/1997.
- RAŠEK, A. Současné bezpečnostní problémy Evropy. *Mezinárodní vztahy* 2/1999.
- RAŠEK, A. Jaká bude Evropa v roce 2010? *Sondy* 21/2000.
- RAŠEK, A. Budoucnost Evropy 2010. *Mezinárodní vztahy* 1/2001, ročník 36, str. 104.
- RAŠEK, A., BALABÁN, M. Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky. In Rašek, *Předvídaní bezpečnostní budoucnosti*. Sborník konference AFCEA Bezpečná Evropa, Praha, duben 2004.
- RAŠEK, A. a kol. *Polistopadový vývoj armády a bezpečnostní politiky ve vztahu k Evropské unii*. UK SFV CESES. Praha: agentura VPK, 2004 Stran 165.
- RAŠEK, A. Jak budeme žít za padesát let?, *Sondy* 23/2005, s. 23.
- RAŠEK, A. a kol. Systém komplexního řízení bezpečnosti České republiky s. 93–109. *Strategické tahy pro Českou republiku*. Praha: CESES-nakladatelství VPK, 2004.
- RAŠEK, A. Co se stalo na jihu USA a kam míří dnešní svět. *Sondy* 45/2005, s. 15. Studie o okolnostech a důsledcích hurikánu v New Orleans.
- RAŠEK, A. Zpráva o stavu země aneb Odkud a kam jdeme, *Sondy* 49/2005, s. 15 Informativní text o práci CESES Zpráva o stavu země z roku 2005.
- RAŠEK, A. a kol. 2006. Bezpečnost v roce 2020 s výhledem do roku 2050. (Souhrn názorů skupiny členů bezpečnostní komunity). 1 část. *Vojenské rozhledy* 1, ročník 15 (47), s. 121–138.
- RAŠEK, A. a kol. 2006. Bezpečnost v roce 2020 s výhledem do roku 2050. (Souhrn názorů skupiny členů bezpečnostní komunity). 2 část. *Vojenské rozhledy* 2, ročník 15 (47), s. 120–128.
- RAŠEK, A. a kol. Bezpečnostní prognózy a realita. *Pražské sociálně vědní studie*. Prague Social Science Studies. 2006 Veřejná politika a prognostika PPF-012. Fakulta sociálních věd UK.
- REITER, D. Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy. *International Security*, No. 4 (Spring 2001), pp. 41–67.
- SHEPHERD, A. J. K. Top-Down or Bottom-Up Is Security and Defence Policy in the EU. Question Political Will of Military Capability? *European Security*, Vol. 9, No. 2 (Summer 2000) pp. 13–30.

- ŠEDIVÝ, J. Česká republika v novém strategickém prostředí – transformace role ozbrojených sil a její vnímání společností. *Mezinárodní vztahy* 1/1997.
- ŠEDIVÝ, J. Další rozšíření NATO hledání nejlepšího ze špatných řešení. *Mezinárodní vztahy* 1/2001, ročník 36, str. 8.
- VIRIOT, J. M. Evropská obranná a bezpečnostní identita – pohled na Západoevropskou unii. *Mezinárodní vztahy* 1/2000.
- Evropská bezpečnostní a obranná politika*. Editor Radek Khol. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001.
- Prohlášení o závazcích na poli vojenských kapacit. Capabilities Commitment Conference, Brusel, 20.-21. 11. 2000. In *Česká republika a Evropská bezpečnostní a obranná politika*. Editor Radek Khol. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001.
- Zpráva předsednictví o Evropské bezpečnostní a obranné politice. Summit EU, Nice, 7.- 9. 12. 2000. In *Česká republika a Evropská bezpečnostní a obranná politika*. Editor Radek Khol. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001.

Na zpracování této studie se podíleli členové Střediska bezpečnostní politiky Centra pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy Miloš Balabán a Libor Stejskal, dále externí členové SBB CESES Luboš Dobrovský, Karel Pezl, Andor Šándor, Jaroslav Štefec, Josef Fučík, Alexandr Ort a další. Byly využity poznatky z více než pětileté činnosti CESES.

Autoři zprávy navrhují přijmout pro Evropu novu „doktrínu lidské bezpečnosti“. Lidskou bezpečností se rozumí osvobození jednotlivců od základních nejistot a ohrožení způsobovaných hrubým porušováním lidských práv. Doktrína stojí na třech pilířích:

Za prvé je to soubor sedmi zásad pro operace v situacích vážného ohrožení, tyto zásady se týkají jak cílů, tak prostředků zasahování. Patří mezi ně priorita lidských práv, jasně definovaná politická autorita, multilateralismus, přístup „zdola-nahoru“, zaměření na regiony (spíše než státy), používání právních nástrojů a přiměřené použití síly. Zpráva klade obzvláštní důraz na čtvrtý z jmenovaných principů: na komunikaci, konzultace, dialog a partnerství s místními obyvateli, jež umožňují účinnější varování před nebezpečím, usnadňují sběr zpravodajských informací, mobilizaci místní podpory a zavádění přijatých opatření a zvyšují jejich udržitelnost.

Druhým pilířem je „sbor rychlé reakce na podporu lidské bezpečnosti“ (Human Security Response Force), složený z 15 000 mužů a žen, z nichž alespoň třetinu bude tvořit lidský personál (policie, pracovníci dohlížející na dodržování lidských práv, odborníci na rozvoj a humanitární pomoc, administrativní a organizační personál apod.). Uvedený sbor by se skládal ze spolehlivých, věci oddaných vojáků a civilistů, které už daly k dispozici členské státy, a dále z příslušníků „dobrovolného sboru lidské bezpečnosti“ (Human Security Volunteer Service), jehož navrhovaná koncepce je rovněž součástí zprávy.

Za třetí jde o nový právní rámec, který bude upravovat jak rozhodnutí o zásahu, tak rozhodování při samotných operacích v terénu. Jeho ustanovení by měla vycházet z právního řádu hostitelských i vysílajících zemí, z mezinárodního trestního práva, mezinárodní úpravy lidských práv a mezinárodního humanitárního práva.

Doktrína lidské bezpečnosti pro Evropu
Barcelonská zpráva studijní skupiny pro evropské bezpečnostní kapacity
 (předloženo v Barceloně 15. září 2004)

In: *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*
 Praha: Úřad vlády České republiky, 2007, ISBN 978-80-87041-17-8.